

SOCIOLOGICKÝ VÝZKUM

Vysoká škola ekonomie a managementu
2024

Sociologický výzkum

Seznam autorů:

Mgr. Jiří Boháček, Dr.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2024

Vydání první. Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-88502-67-8

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků	8
Seznam tabulek	9
Značky a symboly v učebním textu	10
Předmluva	11
1. KAPITOLA: VZTAH TEORETICKÉHO A EMPIRICKÉHO POZNÁNÍ	15
1.1 Sociální vědy	16
1.2 Hierarchie věd	16
1.3 Sociální realita	18
1.4 Vědecká metoda poznání	19
1.5 Paradigmata v sociologii podle přístupu k sociální realitě	21
1.6 Teorie a empirie ve společenských vědách	22
1.7 Vývojové fáze sociologie	23
1.8 Problém hodnocení v sociálních vědách	25
2. KAPITOLA: METODOLOGIE SOCIOLOGICKÉHO VÝZKUMU	29
2.1 Metody sociologie	30
2.2.1 Sociologický výzkum	30
2.2.2 Pozitivismus	30
2.2 Sociologická metodologie	31
2.2.1 Validita a reliabilita	32
3. KAPITOLA: VYMEZENÍ EMPIRICKÉHO VÝZKUMU	39
3.1 Empirický výzkum	40
3.1.1 Kvantitativní a kvalitativní metody sociologického výzkumu	40
3.2 Metody získávání výběrového souboru kvantitativního výzkumu	41
3.2.1 Kvótní výběr	43
3.3 Dotazování, pozorování, experiment	44
3.3.1 Dotazování	44
3.3.2 Terénní šetření	45
3.3.3 Dotazník	48
3.3.4 Techniky používané v kvalitativním výzkumu	51
3.3.5 Pozorování	54
3.3.6 Experiment	55
4. KAPITOLA: APLIKOVANÝ VÝZKUM	61
4.1 Struktura sociologie	62
4.2 Výzkum v hospodářské organizaci	63
4.3 Sociologický výzkum aplikovaný v marketingu	66

4.4	Výzkum veřejného mínění	68
4.5	Sociologie v oblasti výzkumu médií	70
4.5.1	Obsahová analýza	71
4.5.2	Textová analýza	73
4.6	Etika sociologického výzkumu	74
5.	KAPITOLA: DRUHY VÝZKUMU A TYPY VÝZKUMNÝCH STRATEGIÍ	81
5.1	Druhy informací	82
5.1.1	Interní a externí zdroje	84
5.1.2	Primární a sekundární data	84
5.1.3	Databáze a informační systémy	85
5.2	Internet	87
5.3	Hodnota informace	87
5.4	Typy výzkumů	88
5.4.1	Typologie výzkumů podle účelu	88
5.4.2	Typologie podle časového hlediska	90
6.	KAPITOLA: HYPOTÉZY, PROCES OPERACIONALIZACE, MĚŘENÍ	97
6.1	Výzkumná otázka	98
6.2	Hypotéza	99
6.3	Verifikace a falzifikace	101
6.4	Operacionalizace	102
6.4.1	Tvorba dotazníku	102
6.4.2	Operacionalizace	103
6.5	Měření	104
6.5.1	Terénní šetření	104
6.5.2	Škálování	104
6.5.3	Subjektivní škály	110
7.	KAPITOLA: STATISTICKÉ METODY	117
7.1	Statistické metody	118
7.2	Druhy kvantitativních proměnných	119
7.3	Analýza jednorozměrných dat	120
7.4	Statistické testování hypotéz	124
7.4.1	Chí-kvadrát analýza (CHÍ-SQUARE)	125
7.4.2	Regrese	127
7.4.3	Korelace	128
7.5	Mnohorozměrné statistické analýzy	130
7.5.1	Kanonická korelace	130
7.5.2	Diskriminační analýza	130
7.5.3	Faktorová analýza	132
7.5.4	Shluková (klastrová analýza)	134
7.5.5	Korespondenční analýza	137
7.6	Interpretace statistických analýz	139

8. KAPITOLA: PROJEKT SOCIOLOGICKÉHO VÝZKUMU	147
8.1 Výzkumný projekt	148
8.2 Dokument projektu sociologického výzkumu	149
8.3 Plánování sociologického výzkumu	149
8.4 Závěrečná zpráva sociologického výzkumu	151
8.5 Prezentace výsledků sociologického výzkumu	153
8.6 Využití výsledků sociologického výzkumu	154
9. KAPITOLA: CHYBY A OMYLY VE VĚDECKÝCH TEXTECH	159
9.1 Chyby v sociálním výzkumu	160
9.2 Chybějící informace	161
9.3 Chybná interpretace dat	162
9.4 Základní logické chyby v odborném textu	162
Glosář	165
Seznam literatury	168
Vzorový test	171

Seznam obrázků

Obrázek 1.1 Řešení vědeckého problému	20
Obrázek 1.2 Paradigmata v sociologii	21
Obrázek 1.3 Vztahy mezi teorií a empirií ve výzkumu	22
Obrázek 1.4 URBAGRAM	24
Obrázek 3.1 Výběry vzorku respondentů	43
Obrázek 3.2 Struktura dotazníku	45
Obrázek 3.3 Koláž na téma omezení spotřeby energie	53
Obrázek 4.1 Struktura sociologie	62
Obrázek 4.2 Turistické regiony ČR	67
Obrázek 4.3 Vizualizace diskursního prostoru biografických rozhovorů	74
Obrázek 4.4 Mezinárodní sociologické sdružení	75
Obrázek 5.1 Marketingový informační systém (MIS)	87
Obrázek 5.2 Typy výzkumů	88
Obrázek 6.1 Struktura dotazníku	102
Obrázek 6.2 Grafické znárodnění vazeb v sociometrickém modelu (sociogram)	111
Obrázek 7.1 Statistický software IBM SPSS, výsledky tabelací	118
Obrázek 7.2 IBM SPSS standardní výstup analýzy jednorozměrných dat	120
Obrázek 7.3 Vztah mezi šikmostí a charakteristikami polohy	123
Obrázek 7.4 Histogram věk respondenta (v letech)	123
Obrázek 7.5 Gausova křivka normálního rozdělení	126
Obrázek 7.8 Diskriminační analýza	132
Obrázek 7.9 Dendrogram hierarchické shlukové analýzy	135
Obrázek 7.10 Nejčastěji užívané metriky shlukování	136
Obrázek 7.11 Grafické zobrazení korespondenční analýzy	139
Obrázek 8.1 Archivace dat a dokumentů výzkumu	153
Obrázek 8.2 Screenshot z podcastu	155
Schéma 2. Klasifikace zdrojů chyb statistik výběrových šetření dle Eurostatu	160
Graf 4.1 Oblasti, kde by se Češi osobně angažovali	64
Graf 4.2 Informační zdroje	67
Graf 4.3 Vývoj hodnocení životní úrovně 2001–2019 v %	69
Graf 4.4 Počet výpovědí o podnikatelských subjektech	71
Graf 4.5 Frekvence výskytu témat v informování o podnikovém sektoru	72
Graf 4.6 Kontext hodnocení firem v %	72
Graf 5.1 Vývoj zákaznické důvěry v roce 2023	89
Graf 7.1 Lineární regrese, X – znalost značek, Y – značka je inovativní	128
Graf 7.2 Graf kanonického diskriminačního skóre	131

Seznam tabulek

Tabulka 3.1 Uved'te, nakolik souhlasíte/nesouhlasíte s následujícími výroky:	50
Tabulka 4.1 Vzájemné pozitivní a negativní preference uvnitř skupiny	65
Tabulka 5.1 Datová matice kvantitativního výzkumu	85
Tabulka 6.1 Průměrné množství vypitého piva za týden vs. pohlaví	100
Tabulka 6.2 Chí-kvadrát test: Spotřeba piva na osobu a týden vs. pohlaví	100
Tabulka 6.3 Výsledná škála metody pořadových stupnic	106
Tabulka 6.4 Škála zdánlivě stejných intervalů pro hodnocení výroků experty	106
Tabulka 6.5 Použití Lickertovy škály v dotazníku kvantitativního šetření	107
Tabulka 6.6 Příklad škálogramové tabulky	108
Tabulka 6.7 Příklad zobrazení intenzivní složky škálogramu	109
Tabulka 6.8 Sémantický diferenciál	112
Tabulka 7.1 Kontingenční tabulka	124
Tabulka 7.2 Ukázka výstupu statistických testů Chí-kvadrát IBM SPSS	127
Tabulka 7.3 Vysvětlení variance jednotlivými faktory ve faktorové analýze	133
Tabulka 7.4 Rotovaná matice tří hlavních komponent	134
Tabulka 7.5 Tabulka finálních výsledků shlukové analýzy	137
Tabulka 7.6 Postup korespondenční analýzy	138
Tabulka 7.7 Kontingenční tabulka výzkumu kuřáků mezi zaměstnanci	138
Tabulka 7.9 Důraz na preferenci hodnot podle věku	141
Tabulka 9.1 Vztahy mezi pravdivostí nulové hypotézy a výsledky testu:	162

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Předmluva

Sociologický výzkum je velmi široká oblast vědecké činnosti. Ambicí tohoto učebního textu je seznámit studenty VŠEM se základy sociologického výzkumu.

Publikace je strukturována tak, aby si student po prostudování jednotlivých kapitol otestoval své znalosti na cvičeních a zkuškových testech, případně na příkladech z praxe. Na základě uvedených klíčových slov na konci každé kapitoly získává student přehled o možných odborných termínech, které se ve zkoušce mohou objevit. V případě, že si student bude chtít rozšířit své vědomosti, může využít doporučenou literaturu, jež je v průběhu jednotlivých kapitol publikace odkazována, citována a uvedena v seznamu literatury. V závěru každé kapitoly je rovněž uvedeno shrnutí nejdůležitějších poznatků dané kapitoly.

Publikace Sociologický výzkum se věnuje celému procesu od teoretického a metodologického základu až po vytvoření závěrečné zprávy výzkumu a prezentaci výsledků. Zahrnuje různé aspekty výzkumů ve vybraných aplikacích, které mají souvislost se zaměřením studia na naší škole. Text také upozorňuje na chyby vyskytující se v různých fázích sociologického výzkumu a ukazuje, jak se těmto chybám vyhnout.

Publikace obsahuje četné odkazy na internetové zdroje příkladů výzkumů, datových zdrojů, tiskových zpráv. Také jsou zde zařazena cvičení, která jsou zaměřena na dovednosti ve vyhledávání, přípravě dotazníků a ostatních výzkumných nástrojů, analýze dat a informací a tvorbě výstupů. Příklady uvedené v jednotlivých kapitolách jsou na reálných konkrétních sociologických výzkumech.

Přeji studentům, aby se jim z publikace dobře učilo a využívali ji stejně jako videolearning a prezentace z přednášek.

1

kapitola

Vztah teoretického a empirického poznání

1. kapitola

Vztah teoretického a empirického poznání

Úvod

Dříve, než se učební text bude zabývat metodologií, kterou používají sociální vědy při zkoumání světa, zaměří se na předmět zkoumání sociálních věd. Obecný předmět zkoumání se nazývá sociální realita. Tento exkurs je nezbytný, jelikož specifický charakter sociální reality je natolik odlišný od přírodní reality, že vyžaduje specifické metody zkoumání přizpůsobené charakteru sociální reality.

Cíle kapitoly

- Definování pojmu sociální věda.
- Definování pojmu sociální realita.
- Vymezení místa různých sociálních věd při zkoumání sociální reality.
- Identifikace problematiky vědeckého poznání s ohledem na sociální vědy.
- Vyjasnění problematiky interpretace a hodnocení v sociálních vědách.
- Diskutovat problematiku vztahu teorie a empirie v sociálních vědách.

1.1

Sociální vědy

DEFINICE

Sociální věda

(z lat. socialis = družný, spol.) – moderní označení pro souhrn věd o člověku a společnosti, tradičně používané v anglosaském světě (Sociologická encyklopedie, Vědy sociální, 2018).

Sociální vědy jsou systematickým zkoumáním interakcí, chování a struktur lidských společností s důrazem na porozumění motivacím a cílům jednotlivců i skupin. Tyto vědy se snaží odhalit vazby mezi sociálními fenomény a analyzovat jejich důsledky v rámci historického a kulturního kontextu (Weber, 1922).

Společenské vědy jsou vědy zabývající se člověkem a společností. Na rozdíl od přírodních věd nejsou důsledně exaktní, umožňují vstupovat subjektu do pozorování. Tento vstup subjektu je však mnohdy žádoucí a jediný možný, protože mnohdy je předmětem společenských věd nějaká stránka subjektu.

Objektivita a subjektivita jsou pojmy, které se vyskytují v různých oblastech vědy. V oblasti společenských věd se objektivita týká způsobu, jakým jsou zkoumány společenské jevy. Zatímco subjektivita se týká osobních názorů a postojů jednotlivců (Risjord, 2022).

V českém prostředí jsou společenské vědy pojímány více objektivně, a jsou proto oddělovány od věd humanitních, které se zabírají více subjektivními duchovními procesy.

1.2

Hierarchie věd

Sociální vědy se v pozitivistickém pojetí věd podle zakladatele sociologie A. Comta (Comte, 1830–1841) řadí za biologii. A. Comte vychází z toho, že každá další věda v jeho třídění musí používat poznatky vědy předcházející, zatímco předcházející věda poznatky následující vědy nepoužívá. Proto řadí A. Comte vědy do tohoto pořadí:

1. matematika,
2. astronomie,
3. fyzika,
4. chemie,
5. biologie,
6. sociologie.

Sociologie tedy používá poznatky a také přebírá metody ze všech předcházejících věd. Analogicky lze soudit i o ostatních sociálních vědách používajících pozitivistický přístup. Ovšem proti tomu je v sociálních vědách také přístup duchovědný, který vyplývá z filozofie a o empirické poznatky se neopírá ani nevyužívá pozitivistickou metodologii odvozenou z přírodních věd. Učební text se bude zabývat především sociálními vědami budujícími své poznatky na základech pozitivistické metody, opírající se o ověřování svých tvrzení empirickými fakty.

DEFINICE**Sociologie**

Sociologie (z lat. socius = druh, nebo societas = společnost, z řec. logos = slovo, řeč, věda) – jako věda o společnosti, společenských jevech, strukturách a procesech a jejich vzájemných vztazích nebyla a není jednotně definována z hlediska svého předmětu a základní metody (Velký sociologický slovník, 1996, Sociologie).

Sociologie je vědní disciplína, která se zabývá studiem lidí a jejich interakcí v různých společenských kontextech. Jedná se o způsob, jakým se lidé organizují a komunikují, jak se formují jejich identifikace a hodnoty, a jaký vliv má společnost na jednotlivce a jejich chování. Sociologové zkoumají, jak se společnost vyvíjí a jak se vyvíjejí vzájemné vztahy mezi jednotlivými skupinami.

Sociologie je užitečná v mnoha oblastech, jako jsou například politika, ekonomie, zdravotnictví, vzdělávání a médií. Sociologické výzkumy se často odehrávají v terénu a mohou být prováděny jak kvantitativními, tak i kvalitativními metodami. Kvantitativní metody zahrnují sběr kvantitativních dat, jako jsou dotazníky a sondáže, kde se snaží odhalit tendence a trendů. Kvalitativní metody výzkumu se zaměřují na pochopení subjektivních zkušeností lidí a často se používají například interview, pozorování, analýza dokumentů nebo případové studie.

Sociologie se zabývá mnoha různými tématy, včetně následujících:

Kultura: Sociologové se neustále snaží pochopit kulturu a identitu. Jaké etnické skupiny žijí v určité oblasti? Jaké hodnoty a normy vládou v této společnosti? Jaké vlivy zahraniční kultury a globální kultury hrají v této společnosti roli?

Sociální nerovnost: Sociologové zkoumají nerovnosti v mnoha společenských oblastech, včetně příjmů, vzdělání, zdravotní péče a zaměstnanosti. Jakým způsobem v této společnosti dochází k rozdělování trhu práce a k jakému postavení jsou jednotliví lidé přiřazeni?

Genderové a sexuální identity: Sociologové studují genderové a sexuální identity z mnoha úhlů. Jaké je rozdělení rolí v rodině a jaký vliv má gender na výběr kariéry a pracovního místa? Jakým způsobem utváří sexuální preference a identita naše postoje, chování a vztahy?

Sociální změny: Sociologové se snaží předpovědět, jaké budou trendy ve společnosti a jaké faktory působí na změny. Jaké jsou důsledky industrializace a technologického pokroku? Jakým způsobem jsou současné společenské změny ovlivněny migrací z jiných zemí?

Sociologie je užitečná nejen pro akademické účely, ale také pro praktické aplikace. Například mohou být použity k řešení problémů v oblasti rodiny, vzdělání, zaměstnanosti a kultury, a mohou pomoci při vytváření lepších a rovnějších společností pro všechny její členy.

1.3

Sociální realita

DEFINICE

Sociální realita

Sociální realita je vymezena jako protipól přírodní reality, protože je vytvářena lidmi a nemůže existovat jinak než prostřednictvím jejich každodenní činnosti (Velký sociologický slovník, 1996. Sociální realita).

Aby bylo možné přistoupit k problematice metodologie společenských věd, je třeba se nejprve seznámit s předmětem, který sociální vědy zkoumají. Tímto objektem je sociální realita.

K pojetím sociální reality se váží následující problém: Jak existují sociální danosti? Na rozdíl od daností přírodní reality, které nezávisí na lidské činnosti, jsou danosti sociální reality vytvářeny lidskou činností i přírodní realitou. Takovou koncepci sociální reality uvádí E. Durkheim – sociologismus (Durkheim, 1982, s. 52). Durkheim ukazuje, že lidské jednání je způsobeno normativními tlaky. Tyto tlaky nemusí být přímo spojeny s jednajícími lidmi. Výtvořeny jednání lidí mohou žít vlastním životem, ba dokonce působit i proti zájmům svých tvůrců. Příkladem může být stát, byrokracie, které se z prostředků změnilo v samoúčelné instituce. Důležitým problémem, který se takto vytváří v sociální realitě, je odcizení.

Dalším problémem sociální reality, přímo souvisejícím s naším tématem metodologie sociálních věd, je problém epistemologický neboli gnozeologický. Poznání sociální reality vzhledem k jejímu odlišnému charakteru od přírodních věd musí být prováděno jiným způsobem. Zásadní otázkou je objektivita vědeckého poznání a jeho exaktnost, která je nezbytná pro poznání v přírodních vědách. Sociální realita však není nezávislá na subjektu poznání – badateli, ani na jednajících osobách. Badatel zkoumá nikoli přírodní objekty, ale významy, které jim lidé přisuzují. Badatel tedy může činit překlad z jazyka, kterým hovoří lidé ve zkoumané sociální realitě, do jazyka vědeckého. Ovšem zde se naráží na problém přesnosti překladu, ztráty významu a společenské podmíněnosti jazyka. Pokud badatel bude popisovat sociální realitu jazykem aktérů, může ohrozit exaktnost výpovědi. Problém, který je spojen s osobou badatele a jeho místa v sociální realitě, je například problémem hodnocení sociální reality. I badatel je součástí nějaké sociální struktury, sociální skupiny, třídy atd. a má odpovídající sociální zkušenost. Tato zkušenost se jen obtížně překonává při interpretaci sociální reality, především pokud se badatel pokouší o její hodnocení.

Sociální realita je ze své podstaty nikoli objektivní, ale intersubjektivní (Habermas, 1994, 15–60 ss.). Její existence je výsledkem jednání lidí a její významy jsou systémy konvencí, kterým lidé přisuzují dohodnuté významy. Takto funguje například jazyk jako součást sociální reality. Významy slov neexistují objektivně, jsou výsledkem konsenzu a s časem se proměňují.

Posledním závažným problémem týkajícím se sociální reality je problém sociální intervence a změny. K. Marx se k tomuto problému přihlásil v „Tezích o Feuerbachovi“. V 11. tezi píše: „Filosofové svět jen různě vykládali, jde však o to jej změnit.“ (Marx, 1958, 321–332 s.). Na rozdíl od přírodních věd, kde badatel stojí mimo objekt vědy a jeho úkolem je poznávat přírodu, sociální vědec stojí uvnitř sociální reality a může své poznání použít ke změnám sociální reality. Příkladem takových zásahů je sociální inženýrství a může vést i k velmi závažným společenským důsledkům.

1.4

Vědecká metoda poznání

Čtyři obecné způsoby poznání, které fixují přesvědčení o tom, co poznávám, uvádí Ch. S. Peirce (srov. Reichel, 2009, s. 11). První způsob poznání je **metoda tradice**. Pravda je definována jako axiom. Lidé v tuto pravdu dlouhou dobu věří, je opakována a jsou z ní vyvozovány další pravdy. Druhý způsob poznání je **metoda autority**. Jedná se o přijetí názoru autority – vědecké, náboženské atd. Tímto způsobem se šíří pokřivené poznání, dogmatické pravdy, které ve svém důsledku brání dalšímu poznání. Třetí způsob poznání je **metoda apriori**. Když nám intuice napovídá, že naše poznání je správné, je v souladu s naším rozumem – („to dá rozum“) Tyto způsoby poznání jsou nevědecké.

Čtvrtý způsob poznání je **vědecká metoda**. Tato metoda vyžaduje, aby bylo možné každý poznatek ověřit něčím, co nelze individuálně ovlivnit. K tomuto ověření používá věda svou metodu. Věda formuluje teorii, což je soubor vzájemně souvisejících pojmů, definic a výroků, který určuje vzájemné vztahy mezi jevy (Reichel, 2009, s. 13). Teorie pomáhá světu rozumět, uchopit jevy v souvislostech. Teorie svět vysvětluje, umožňuje předpovídat jevy, které teprve vzniknou. Teorie umožňuje kritický pohled na realitu, tedy není dogmatická a je otevřená kritice a případným změnám. Vědecká teorie musí být ověřitelná na základě empirických faktů, aby platila. K tomuto ověřování vědeckých teorií slouží vědecký výzkum.

DEFINICE

Vědecký výzkum

Vědecký výzkum je systematické, kontrolované, empirické a kritické zkoumání hypotetických výroků o předpokládaných vztazích mezi přirozenými jevy (Kerlinger, 1972, s. 27).

Vědecký výzkum je systematický způsob racionálního a empirického poznávání skutečnosti zaměřený na spolehlivost výsledků a často i na možnosti predikce a aplikace (aplikované vědy). Předmětem vědeckého poznání jsou objekty a procesy reálného světa. Zdroje výzkumu jsou nástrojem pro vyhledávání informací, pro následné vytváření znalostí. Umožňují badatelům, aby si byli vědomi změn a pokroků, ke kterým dochází v dané oblasti nebo tématu.

Vědecký výzkum je systematický a strukturovaný proces, který se zaměřuje na získávání nových znalostí, porozumění a objevení pravdivých informací o přírodě, světě, společnosti nebo jakékoli jiné oblasti zájmu. Jeho hlavním cílem je posunout hranice lidského poznání a přispět k rozvoji lidského vědění. Vědecký výzkum se řídí určitými metodami a postupy, které zahrnují (Durkheim, 2015):

1. Formulace otázky nebo problému: Vědecký výzkum začíná identifikací otázky nebo problému, který vyžaduje bližší zkoumání. Tato otázka by měla být jasná, specifická a měla by vést k dosažení konkrétního cíle.
2. Rešerše a literární přehled: Výzkumníci provádějí analýzu stávajícího stavu znalostí v dané oblasti, aby se vyhnuli opakování již známých informací a mohli navrhnout nový přístup či řešení.
3. Formulace hypotéz nebo cílů: Na základě literárního přehledu výzkumníci vytvářejí hypotézy nebo stanovují konkrétní cíle, které by měly být během výzkumu ověřeny či dosaženy.
4. Návrh a realizace experimentů: Vědecký výzkum často zahrnuje experimentální nebo pozorovací část, během které jsou shromažďována data a informace. Důležitá je pečlivá metodologie, která zajistí opakovatelnost a validitu výsledků.
5. Shromažďování a analýza dat: Data získaná během výzkumu jsou shromážděna, zaznamenána a následně analyzována pomocí statistických nebo jiných vhodných metod. Cílem je odhalit vzory, trendy a vztahy v datech.
6. Závěry a interpretace: Na základě analýzy dat výzkumníci dospívají k závěrům, které buď potvrzují či zamítají původní hypotézy. Interpretace zahrnuje i diskusi o významu výsledků a jejich možných dopadech.

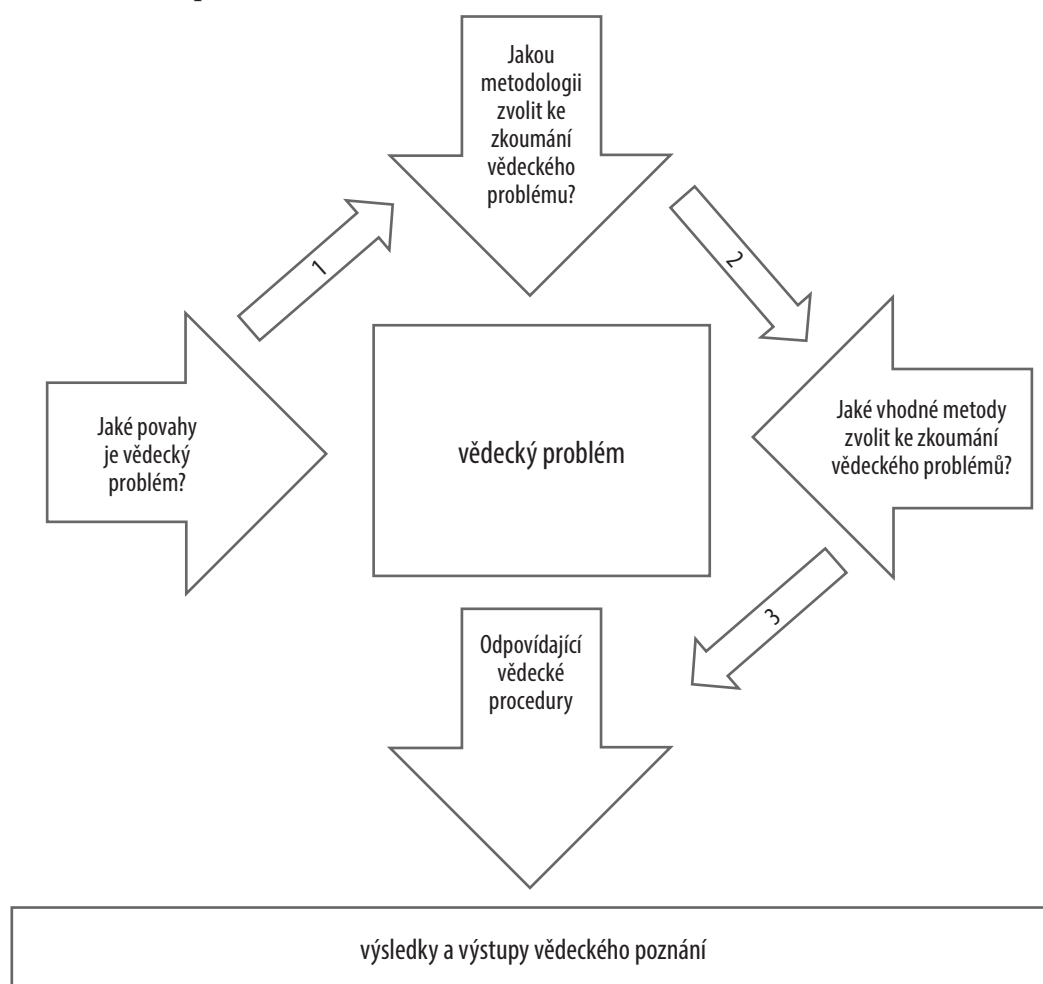
7. Publikace a sdílení výsledků: Výsledky výzkumu jsou zpravidla publikovány v odborných časopisech, knihách, nebo jsou prezentovány na konferencích. Tímto způsobem se nové poznatky dostávají do povědomí vědecké komunity a veřejnosti.

Vědecký výzkum je klíčovým prvkem rozvoje společnosti a lidského poznání. Přispívá k inovacím, lékařským objevům, technologickému pokroku a celkovému porozumění světu kolem nás.

Ověřování výsledků musí být systematické, uspořádané, aby nedocházelo k chybám při zkoumání a ověřované jevy vyplňovaly mozaiku předobrazu teorie a aby se snáze vytvářela argumentace podporující platnost teorie. Nárok na kontrolovatelnost výzkumu vyplývá z nutnosti zajistit, aby na výsledek zkoumání neměly vliv jiné jevy než ty, které zkoumáme, a aby bylo také možné podle nastavených parametrů kontrolovaného výzkumu tento výzkum zopakovat a znovu dojít ke stejným výsledkům. Požadavek kritičnosti k vlastním i cizím výsledkům výzkumu je zárukou neustálého prověřování teorií v procesu vývoje poznání.

OBRÁZEK 1.1

Řešení vědeckého problému

Zdroj: Ochrana, 2019, s. 19

1.5

Paradigmata v sociologii podle přístupu k sociální realitě

Paradigmata v sociologii podle přístupu k sociální realitě. Ve vývoji sociálních věd se postupně střídala různá paradigmata, která měl také vliv na metody poznání, a tedy na metody výzkumu sociální reality. Obzvláště sociologie je známá jako multiparadigmatická věda, v níž koexistují různá paradigmata poznání.

OBRÁZEK 1.2

Paradigmata v sociologii

ANALYTICKÉ neopozitivismus empirické výzkumy G. C. Homans, t. racionální volby	INTERPRETATIVNÍ etnometologie, A. Schütz G. H. Mead, P. Berger, T. Luckmann, hermeneutika (A. Giddens)	individuální
R. K. Merton, T. Parsons C. Lévi- Strauss, J. Alexander, N. Luhmann	R. Dahrendorf, L. Coser Neomarxismus, R. Collins	systemové, strukturní
STRUKTURNĚ-FUNKCIONÁLNÍ	KONFLIKTUALISTICKÉ	
objektivní, statické, daně		subjektivní, interpretované

Zdroj: Buriánek, 2001, s. 16

Paradigmata lze rozdělit na čtyři základní typy podle jejich vztahu k poznání sociální reality: objektivní – subjektivní a podle zaměření na úroveň sociální reality: systémové, strukturní – individuální. Paradigma, které považuje sociální realitu za objektivní danost a zkoumá ji z individuálního hlediska se nazývá ANALYTICKÉ a řadí se sem pozitivismus, neopozitivismus a empirické výzkumy. STRUKTURNĚ-FUNKCIONÁLNÍ paradigma také zkoumá sociální realitu jako objektivní danost, ale z hlediska jejich struktur a fungování systémů. INTERPRETATIVNÍ paradigma, kam se řadí etnometodologické a hermeneutické přístupy považuje sociální realitu za subjektivní a přistupuje k ní z hlediska individuálního vlivu (například vliv výzkumníka na poznání a interpretaci sociální reality) a KONFLIKTUALISTICKÉ paradigma, kam se řadí neomarxistické směry, pokládá sociální realitu za subjektivní a zkoumá ji z hlediska struktury a fungování jako systému. Multiparadigmaticnost je obohacením sociologického myšlení. Vyvolává sice problémy v jednoznačné definici používaných pojmů, ale nabízí pluralitu přístupů, a tím možnost dynamiky poznání ve sporech mezi zastánci rozdílných paradigmat.

Nejčastěji se v aplikovaném výzkumu používá paradigma založené na teorii pozitivismu, respektive novopozitivismu. Pro něj jsou typické kvantitativní výzkumné metody, používání dotazníků s měřicími škálami. To vyplývá již z požadavku zakladatele sociologie A. Comta a E. Durkheima, že sociální jevy je třeba měřit.

Interpretace výsledků analýzy v sociálních vědách je problémem překladu mezi jazykem sociální reality a jazykem sociální vědy. Sociolog se při poznání sociální reality chová jako cizinec, snaží se vymánit ze stereotypů, aby se dostal k podstatě jevů, snaží se nahlížet sociální realitu zvnějšku a udržovat si během jejího poznávání toto výlučné místo, pokládat neobvyklé otázky, volit neortodoxní pohled nezatížený tradicemi a dogmaty, věrný pouze metodě vědeckého zkoumání (Disman, 1993, s. 10).

1.6

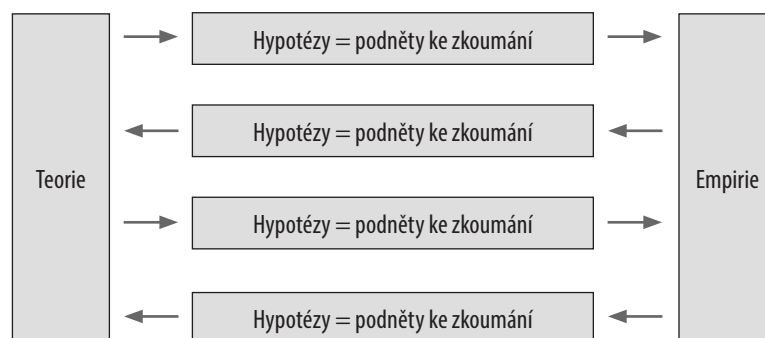
Teorie a empirie ve společenských vědách

Mezi teorií a empirií existuje vzájemný vztah. Nejenže empirie ověřuje teoretické hypotézy, ale zároveň dává podněty k formulaci nových teoretických hypotéz tím, jak zjišťuje nová fakta. Žádný teoretický systém není definitivní, vždy otevírá prostor pro další zkoumání.

Empirie se týká pozorování a sběru dat. Teorie se týká interpretace dat a vysvětlení pozorovaných jevů. Vztah mezi teorií a empirií je velmi důležitý, protože teorie musí být ověřena empirickými daty. Empirická data mohou být použita k ověření teorie nebo k jejímu vyvrácení.

OBRÁZEK 1.3

Vztahy mezi teorií a empirií ve výzkumu

Zdroj: Reichl (2009, s. 18)

Podle poměru empirie a teorie ve vědeckém výzkumu rozlišujeme pět stupňů poznání skutečnosti (reality). S vyšším stupněm poznání se zvyšuje podíl teorie a snižuje podíl empirie (Hendl, 2005 in: Reichl, 2009, s. 13).

1. Primární informace – podává izolované informace o předmětech poznání, jejich základní charakteristiky.
2. Souhrnná informace – poskytuje ucelené informace o předmětech poznání, jejich celistvý popis, (základní statistiky, základní vztahy mezi jevy, první teoretická shrnutí).
3. Empirická generalizace – představuje utříděnou soustavu poznatků o předmětech poznání, (důvody jejich výskytu, hlubší souvislosti mezi nimi, jejich příčiny, důsledky).
4. Úroveň parciálních zákonitostí – na základě empirických výzkumů lze nejen sumarizovat poznatky, ale také propojovat generalizace do větších teoretických komplexů, například oborových specializací jako je sociologie rodiny, sociologie životního způsobu, sociologie práce atd.

První, druhý a třetí stupeň poznání se blíží k pojetí popisného, exploračního a explanačního výzkumu (Hendl, 2005 in: Reichl, 2009, s. 13). Ve čtvrtém, a především v pátém stupni se pak často vyskytují nové otázky, jejichž řešení vyžaduje znovu využívat nižší stupně poznání a ověřovat hypotézy s pomocí empirických metod.

CVIČENÍ 1

Průměrná roční míra inflace (v %) a průměrná roční hrubá mzda (v Kč)

za roky 2018, 2019, 2020, 2021, 2022: 2,1; 2,8; 3,2; 3,8; 15,1

a průměrná roční hrubá mzda (v Kč) za roky 2018, 2019, 2020, 2021, 2022:

32 051; 34 578; 36 176; 38 277; 40 317.

Zdroj: Český statistický úřad, Veřejná databáze

1.7

Vývojové fáze sociologie

V historickém vývoji sociologie docházelo ke střídání období teorií a empirií.

FÁZE VELKÝCH TEORIÍ. Tato fáze začíná založením sociologie a trvá až do konce I. sv. války). V této době jsou položeny základy sociologie v teoriích velkého rozsahu – A. COMTE, K. MARX, E. DURKHEIM, H. SPENCER, M. WEBER. Zároveň je také vzhledem k rozdílnosti přístupů k pojetí sociální reality, k jejímu poznání a kladení důrazu na její různé stránky, multiparadigmatičnost sociologie, která je rozvíjena dodnes.

EMPIRICKÉ OBDOBÍ. Toto období sociologie trvá v období mezi světovými válkami. Jeho centrum se přesunuje do USA, je reprezentováno Chicagskou školou. Charakteristickým dílem empirického období je případová studie (Case study). Případové studie Chicagské školy se věnovaly sociálním problémům městské aglomerace meziválečného období.

PŘÍKLAD

Výzkumná studie chicagské školy *The City*

The City – profilová publikace chicagské školy – R. E. Park, E. W. Burges (McKenzie 1925/1967) (Jeřábek, 2014, s. 142)

V této studii byla rozpracována metodologie výzkumu města. Park se věnuje výzkumu populace města. Jedná se o určení hlavních sil, které ve městě působí, a rozčlenění populace podle nich:

- segregované oblasti;
- rasové kolonie;
- rezidenční enklávy.

Park si klade tyto otázky: (Jeřábek, 2014, s. 143)

„Jak se lidé stávají členy těchto společenství?“

„Jaká je stabilita těchto populací?“ a jejich demografie

„Kolik dětí se rodí v enklávách a kolik se dožívá dospělosti?“

„Jaká je historie sousedství?“

„Jaké jsou jejich city a doktríny, které vyznávají?“

„Jaké jsou jejich sociální rituály?“

Dále se studie zabývá dělbou práce (gender, kultura, politické přesvědčení, předsudky, výběr povolání, mobilita)

Park používá teorii disorganizace ze studie W. Thomase a F. Znanieckého Polský sedlák v Evropě a v Americe, tedy vliv modernizace na tradiční struktury (Jeřábek, 2014, s. 143).

Burgess ve studii *The City* vytváří teorie „zónace“ a teorii „sukcesse“. Tyto teorie se týkají růstu města.

Teorie zónace města s pěti koncentrickými prstenci.

1. smyčka – obchodní centrum;
2. zóna přechodu kam se rozpíná lehký průmysl a obchod;
3. dělnická zóna;
4. obytná (rezidenční) zóna – rodinné domky vyšší třídy;
5. dojížděková zóna – příměstské oblasti.

Každá zóna má tendenci se rozpínat do další vnější zóny – sukcesse (z biologické terminologie šíření vegetace). Je to ovšem ideální typ města, zároveň je mnoho výjimek. Aplikace modelu je na Chicago, viz obrázek.

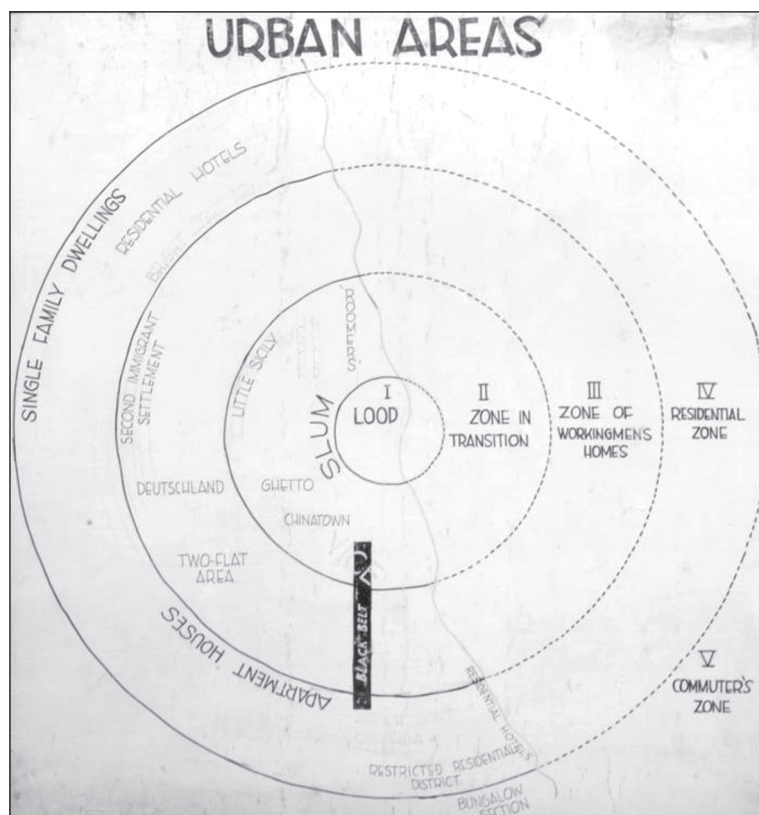
Mobilita je zdroj stimulace. Nedokonalé reakce lidí na změny v dynamice města (pulsy sociální reakce) vedou k negativním dopadům – demoralizace, promiskuita a násilí.

Poukazuje na další výsledky chicagské školy – studie delikvence, chlapeckých gangů, kriminality, chudoby, rozpadu manželství, opuštěných dětí a neřesti.

OBRÁZEK 1.4

URBAGRAM

Zdroj: Urbagram, [online] 2015

Jedná se o formální reprezentaci městského prostoru v moderním urbanistickém diskursu Chicagské školy koncentrickým modelem. Ten aktualizuje egyptský hieroglyf do moderní metropole, prezentuje symetrický radiální růst vycházející z jedné centrální obchodní oblasti (CBD – Central Business District), který je obklopen následně vzniklými kruhy rezidenčních a maloobchodních čtvrtí. Veškerý prostor ve městě je definován s ohledem na jádro a periferii.

NÁSTUP NOVOPOZITIVISMU. Toto období začíná před druhou světovou válkou a navazuje na ryze empirické období. Je spojeno se jménem sociologa G. A. Lundberga, který započal s renesancí klasického pozitivistického přístupu prvních fází sociologie. V tomto období se sblíží teorie z prvního období a empirické výzkumy období druhého.

VELKÉ TEORIE NA ZÁKLADĚ EMPIRICKÉHO VÝZKUMU. Toto období začíná po II. sv. válce, nejvíce v 50. a 60. letech minulého století a je spojeno s velkými teoriemi budovanými na základě empirických výzkumů. Od tohoto období sociologické dílo nevyhnutně spojuje teoretickou empirickou část. Toto období je spojeno se jmény T. Parsons, R. K. Merton, C. Lévi-Strauss, J. Habermas, N. Luhmann, J. C. Alexander, A. Giddens a je pokračováním myšlenkových paradigmat z počátků sociologie.

POSTMODERNISMUS. Prozatím poslední vývojové stádium sociologie, pod vlivem změn ve společnosti od 70. let 20. století a postmoderní filosofie. Postmoderní sociologie je charakteristická kritikou velkých teorií, velkých sociologických vyprávění a zaměřuje se na analýzu sociální komunikace a jeho jazykové a symbolické stránky J. F. Lyotard, M. Foucault.

1.8

Problém hodnocení v sociálních vědách

„Práce v sociální vědě byla vždy provázána problémy hodnocení. Tradice těchto věd obsahuje dlouhou řadu mnohdy dogmatických proklamací, pokusů sedět na dvou židlích i řadu rozumných a dobře uvážených názorů. Problémům se často nečelilo přímo, nýbrž byly přijímány – nebo přejímány – pouze odpovědi dílčího charakteru, jak to činí v aplikované sociologii, najímání výzkumní technici. Takový praktik ovšem domnělou neutralitou svých technik problému neunikne – ve skutečnosti přenechává ostatním, aby jej vyřešili za něho. Intelektuál hodný toho jména se však jistě musí snažit konat svou práci s vědomím jejích předpokladů a důsledků, z nichž nikoli nejmenší jsou její morální a politický význam pro společnost, v níž pracuje a pro jeho vlastní úlohu v ní.“ (Mills, 1959, s. 10)

Spor o přístup k interpretaci výsledků v sociálních vědách i v současnosti rozděluje vědce. C. W. Mills v knize „Sociologická imaginace“ (Mills, 1959, s. 10) podstatu sporu vystihuje, zároveň se staví na pozici hodnotící vědy. V tomto sporu jde o výklad nezákladnějšího metodologického přístupu: zdali se vědec smí či nesmí dopustit hodnocení. Zastánci nehodnotícího přístupu poukazují na objektivitu zkoumání a interpretace výsledků, které by hodnocení ohrožovalo, stejně jako v přírodních vědách.

Zastánci hodnotícího přístupu vyzdvihují intelektuální zodpovědnost a specifika sociální reality, jejíž součástí výzkumník je a jejímu vlivu na sebe se stejně nedokáže vyhnout. Ať už se rozhodnete ve svých vědeckých pracích hodnotit či nehodnotit, v obou případech musíte odvést poctivou práci při stanovování hypotéz, jejich ověřování, stavbě logické argumentace a srozumitelnému předávání informací ostatním.

CVIČENÍ 2

Zamyslete se na tímto metodologickým sporem. Jaké jsou výhody a nevýhody hodnotícího přístupu?

Shrnutí kapitoly

- Kapitola se zaměřuje na definování klíčových pojmů v oblasti sociálních věd a metodologii sociologického výzkumu.
- Cíle kapitoly zahrnují definici sociální vědy a sociální reality, vymezení místa sociálních věd při zkoumání sociální reality, identifikaci problematiky vědeckého poznání a problematiku interpretace a hodnocení v sociálních vědách.
- Dále diskutuje o vztahu teorie a empirie v sociálních vědách.
- Zmiňuje se o subjektivitě a objektivitě v sociálních vědách a ukazuje na rozdíly v chápání společenských věd v českém prostředí.
- Také představuje vědecký výzkum jako systematický, kontrolovaný, empirický a kritický proces.
- Konečně se text zabývá paradigmaty v sociologii, která se liší v přístupu k sociální realitě, a zdůrazňuje multiparadigmatický charakter sociologie.

Klíčová slova

- empirie
- paradigma
- sociální realita
- sociální věda
- sociologie
- teorie
- vědecký výzkum

